

سال یازدهم • پاییز و زمستان ۱۴۰۴ • شماره ۲۳

Biannual Journal of Islamic Psychology
Vol.11, No. 23, Autumn & Winter 2026

مدل فرایندی دلبستگی زوجین بر اساس منابع اسلامی: پژوهشی کیفی

* علی تیمورنژاد

** رحیم ناروئی نصرتی

*** عباس پسندیده

**** حسن تقیان

چکیده

دلبستگی به عنوان یکی از مفاهیم بنیادین روان شناسی، نقش محوری در کیفیت روابط زوجین دارد. پژوهش حاضر با هدف تدوین مدل فرایندی دلبستگی زوجین مبتنی بر منابع اسلامی انجام شد. بدین منظور با روش کیفی تحلیل محتوای عرفی، آیات و روایات مرتبط با روابط زناشویی گردآوری، کدگذاری و تحلیل گردید. در نتیجه، ۲۴۴ کد اولیه، ۵۳ زیرمقوله، ۱۷ مقوله و ۵ تم اصلی استخراج شد. شاخص های اعتبار محتوا و نسبت روایی، روایی محتوایی و کفایت نظری مدل نهایی را تأیید کردند. یافته ها نشان داد دلبستگی زوجین در منابع اسلامی در چهار سطح تحلیلی تبیین می شود: سطح هستارشناختی که زوجیت را پیوندی پایدار، تکوینی و قدسی در امتداد دلبستگی به خدا مفهوم پردازی می کند؛ سطح پیش نیازی شامل بنیان های ایمانی و اخلاقی، معیارهای ظاهری، جاذبه عاطفی، انتخاب آگاهانه و کفویت؛ سطح ساختاری که «مؤدت فطری» را به عنوان سازه مفهومی دلبستگی زوجین مطرح می کند. تعامل «مؤدت فطری» با «رحمت فطری» (به عنوان نظام مراقبت و مکمل دلبستگی) به شکل پویا منجر به تحول دو ساخت مهم تحت عناوین «سکن» (پایگاه اطمینان) و «ماوا» (پناهگاه رجوع) می شود. ارتباط این مفاهیم و سازه ها تحت عنوان «نظام دلبستگی زوجین» به عنوان مدل مفهومی دلبستگی زوجین بر اساس منابع اسلامی نام گذاری شد، و سطح کارکردی که در قالب رضایت، سرور و سکونت خدامحور متجلی می شود. مدل حاصل، با عنوان «مدل دلبستگی و داد»، با الهام از آموزه های اسلامی و افزودن بُعد معنوی و ارزشی به نظریه دلبستگی، چارچوبی بومی، چندسطحی و خدامحور برای فهم و طراحی مداخلات زوج درمانی اسلامی فراهم می سازد.

کلیدواژه ها: دلبستگی زوجین، دلبستگی خدامحور، مدل دلبستگی و داد، مؤدت فطری، رحمت فطری، تحلیل محتوای کیفی.

* دکتری روان شناسی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، قم، ایران (نویسنده مسئول؛ aliaran6969@gmail.com)

** دانشجویار گروه روان شناسی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، قم، ایران

*** استاد گروه علوم و معارف حدیث، دانشگاه قرآن و حدیث، قم، ایران

**** استادیار گروه روان شناسی، جامعة المصطفی العالمیه، قم، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۲۴

مقدمه

نظریه دلبستگی، به عنوان یکی از چارچوب‌های بنیادین روان‌شناسی، تأثیر اساسی در درک کیفیت روابط بین فردی داشته و از کاربردهای گسترده آن در حیطه‌هایی مانند روان‌شناسی رشد (پاپالیا^۱، الدز^۲، و فلدمن^۳؛ ۲۰۰۹؛ برک^۴، ۲۰۱۸)، روان‌شناسی اجتماعی (آرونسون^۵، ویلسون^۶، آکرت^۷، و سامرز^۸، ۲۰۱۹)، روان‌شناسی دین (هود^۹، هیل^{۱۰} و اسپیلکا^{۱۱}، ۲۰۱۸) و به ویژه روان‌درمانی و روابط زناشویی (یانگ، کلوسکو و ویشار، ۱۴۰۱؛ جانسون، ۱۴۰۰) یاد شده است. در حوزه روابط زناشویی، پژوهش‌ها به طور قانع‌کننده‌ای نشان می‌دهند که سبک‌های دلبستگی، نقش تعیین‌کننده‌ای در تبیین رضایت یا تعارضات زوجین ایفا می‌کنند (کوباک^{۱۲}، راکچل^{۱۳} و هازن^{۱۴}؛ ۱۹۹۴؛ جانسون^{۱۵}، ۲۰۰۴؛ میکولینسر^{۱۶} و شیور^{۱۷}، ۲۰۱۶). جانسون (۱۴۰۰) با توسعه «درمان مبتنی بر دلبستگی»، کاربرست عملی این نظریه را در خانواده‌درمانی به یکی از رویکردهای موفق بدل کرد.

از سوی دیگر، هازن^{۱۸} و زیفمن^{۱۹} (۱۹۹۹) با استناد به چهار ویژگی کلیدی بالبی^{۲۰} (۱۹۶۹)؛ یعنی حفظ نزدیکی، پناهگاه امن، اعتراض به جدایی و پایگاه ایمن، استدلال کردند که روابط زناشویی می‌توانند مصداق کاملی از دلبستگی بزرگسال باشند (همچنین مطالعاتی مانند هازن^{۲۱} و زیفمن^{۲۲}؛ ۱۹۹۴؛ فرالی^{۲۳} و دیویس^{۲۴}، ۱۹۹۷). بر این اساس دلبستگی زوجین ذیل دلبستگی بزرگسالان

1. Papalia, D. E.

2. Olds, S. W.

3. Feldman, R. D.

4. Berk, L. E.

5. Aronson, E.

6. Wilson, T. D.

7. Akert, R. M.

8. Sommers, S. R.

9. Hood, R. W.

10. Jr., Hill, P. C.

11. Spilka, B.

12. Kobak, R.R.

13. Ruckdeschel, K.

14. Hazan, C.

15. Johnson, S. M.

16. Mikulincer, M.

17. Shaver, P. R.

18. Hazan, C.

19. Zeifman, D.

20. Bowlby, J.

21. Hazan, C.

22. Zeifman, D.

23. Fraley, R.

24. Davis, K.

تعریف می‌شود. دلبستگی بزرگسالان^۱ به‌عنوان گرایشی پایدار برای حفظ مجاورت با چهره‌ای خاص که تأمین امنیت روانی را بر عهده دارد، تعریف شده است (برمن^۲ و اسپرلینگ^۳، ۱۹۹۴). وست^۴ و شلدون کلر^۵ (۱۹۹۴) نیز بر رابطه‌ای دوسویه تأکید کردند که در آن، نزدیکی به فرد ترجیح داده‌شده، ترجیح داده‌شده، احساس امنیت را تقویت می‌کند. محور مشترک این تعاریف، دستیابی به «احساس امنیت و آرامش» است؛ امری که در دلبستگی ایمن محقق می‌شود و در صورت آسیب‌دیدگی، به شکل‌گیری دلبستگی ناایمن و پیامدهای روان‌شناختی آن می‌انجامد.

در بستر فرهنگی و دینی ایران، آموزه‌های اسلامی ارتباط زوجین را «میثاقی غلیظ»^۶ (نساء: ۲۱) و رابطه‌ای مقدس می‌دانند که هدف از آن، رسیدن به آرامش است (روم: ۲۱).^۷ با وجود غنای منابع اسلامی در ترسیم چارچوب کلی روابط، مرور پیشینه پژوهش‌های موجود، اعم از خارجی (مانند مطالعات هازن^۸ و شاور^۹، ۱۹۸۷) و داخلی (از جمله پژوهش‌های مظاهری، ۱۳۷۹؛ حمیدی، ۱۳۸۶؛ نوایی‌نژاد، دوکانه‌ای فرد و آقاجانی، ۱۳۸۸؛ صادقی، مظاهری و موتابی، ۱۳۹۰؛ مرادی، یزدان‌بخش و بساطی، ۱۳۹۵؛ محمدشارونی، شکری، حسین‌زاده تقوایی، دانش و برجعلی، ۱۳۹۹)، نشان می‌دهد که هیچ مطالعه‌ای به‌طور مستقیم و با اتکا بر منابع اسلامی، به تدوین یک مدل فرایندی برای دلبستگی زوجین نپرداخته است. پژوهش‌های پیشین عمدتاً به بررسی رابطه سبک‌های دلبستگی با متغیرهایی مانند رضایت، تعارض یا شادکامی پرداخته‌اند، اما خلأ یک مدل بومی و منسجم که فرایند شکل‌گیری، تداوم و تقویت دلبستگی را در چارچوب متون اسلامی تبیین کند، به‌وضوح احساس می‌شود. بنابراین پژوهش حاضر درصدد است تا با بهره‌گیری از روش تحقیق کیفی، این خلأ را با «تدوین مدل فرایندی دلبستگی زوجین بر اساس منابع اسلامی» پر کند.

روش پژوهش

در این پژوهش، ابتدا تمامی متون مرتبط با مدل فرایندی دلبستگی زوجین (تقریباً اکثر گزاره‌های

1. adult attachment

2. Berman, W. H.

3. Sperling, M. B.

4. West, M. L.

5. Sheldon-Keller, A. E.

۶. «وَأَخَذَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا»

۷. «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْتَقِرُونَ»

8. Hazan, C.

9. Shaver, P. R.

دینی که در حیطه روابط زوجین، روابط صمیمی و دوستی موجود بود) بررسی، اعتبارسنجی و تحلیل شدند. بدین منظور، بیش از دو هزار آیه و روایت مطالعه و ۴۵۰ مورد که به صورت مفهومی و بر اساس واژگانی که با دل‌بستگی زوجین ارتباط داشتند، انتخاب گردید. نمونه انتخابی، با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند (پتی،^۱ تامسون^۲ و استیو،^۳ ۲۰۱۲، به نقل از: مؤمنی‌راد، علی‌آبادی، فردانش و مزینی، ۱۳۹۲، ص ۲۰۲) و با رعایت اصل اشباع نظری^۴ (گلسر^۵ و استراوس،^۶ ۱۹۶۷) برگزیده و به طور کامل تحلیل شدند. پس از گردآوری داده‌ها، برای استخراج «مدل فرایندی دل‌بستگی زوجین» از تحلیل محتوای عرفی^۷ سیه^۸ و شانون^۹ (۲۰۰۵، به نقل از: تیمورنژاد و عبدی، ۱۴۰۱، ص ۶) استفاده شد. «واحد تحلیل»^{۱۰} در فرایند کدگذاری، مضمون و «واحد زمینه» هر آیه یا روایت بود (مؤمنی‌راد و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۲۰۵ و ۲۲۰).

به منظور اعتبار بخشی و روایی محتوایی، معیارهای نسبت روایی محتوا^{۱۱} (CVR) و شاخص روایی محتوا^{۱۲} CVI (ر.ک: فتحی آشتیانی، ۱۳۹۵، ص ۲۷-۳۰) با نظر ۱۱ نفر از خبرگان حوزه‌های اسلامی و روان‌شناسی محاسبه و تأیید شد. با توجه به ماهیت کیفی پژوهش، صحت مؤلفه‌ها در گام نخست بر برداشت پژوهشگر استوار بود، اما برای افزایش اتقان، روایی محتوایی به گروه متخصصان سپرده شد (دسجاردنس^{۱۳} و بلوت،^{۱۴} ۲۰۱۸، ص ۴۷). در این گام، فرم اولیه روایی محتوا بر اساس نظر دو تن از اساتید تدوین و سپس با استفاده از روش دلفی^{۱۵} (لیندستون^{۱۶} و تورورف،^{۱۷} ۱۹۷۵، ص ۱-۱۰) بازنگری شد تا بازخورد تدریجی و اصلاح مرحله‌ای فراهم گردد. بدین ترتیب، شش نفر از صاحب‌نظران آشنا با موضوع پژوهش، به بحث درباره مؤلفه‌ها پرداختند و پیشنهادهای اصلاحی

1. Petty, N. J.

3. Stew, G.

5. Glaser, B.

7. conventional content analysis

9. Shanon., S. E.

11. content validity ratio

13. Desjardins, C. D.

15. delphi method

17. Turoff, M.

2. Thomson, O. P.

4. saturation

6. Strauss, A.

8. Hsieh, H.

10. unit of analysis

12. content validity index

14. Bulut, O.

16. Linstone, H. A.

خود را مطرح کردند. نتایج این فرایند در بازبینی کدگذاری‌ها و اصلاح مدل فرایندی لحاظ شد. در نهایت، نسخه اصلاح شده فرم و مدل نهایی برای ۲۹ نفر از خبرگان ارسال گردید تا میزان ضرورت و انطباق کدهای باز، زیر مقوله‌ها، مقوله‌ها و تم‌ها با منابع اسلامی ارزیابی شود. نهایتاً ۱۱ نفر از کارشناسان خبره فرم‌ها را تکمیل و ارسال کردند.

یافته‌ها

با تحلیل محتوای کیفی داده‌ها، ۲۴۴ کد اولیه استخراج و در چارچوب ۵۳ زیر مقوله و ۱۷ مقوله سازماندهی شد. بر این اساس، پنج تم اصلی شناسایی گردید که چهار سطح تحلیلی از دلبستگی زوجین خدامحور را پوشش داده و در قالب «مدل فرایندی دلبستگی و داد» ارائه شد (جدول ۱). روایی محتوای مدل با استفاده از شاخص‌های CVI و CVR و با نظر ۱۱ متخصص مورد سنجش قرار گرفت. مقادیر به دست آمده برای همه مؤلفه‌ها بالاتر از حد بحرانی ($CVR \geq 0.59$) مورد پذیرش در مطالعات لاوشه^۱ (۱۹۷۵) بود که نشان‌دهنده توافق متخصصان بر ضرورت و انطباق اجزای مدل با مستندات دینی است. همچنین شاخص CVI حاکی از روایی محتوای مطلوب و کفایت نظری مدل بود. در نتیجه، مدل نهایی با تلفیق یافته‌های کیفی و کمی، دارای پشتوانه مفهومی و اعتبار علمی لازم تشخیص داده شد.

جدول ۱: کدهای باز، زیر مقوله‌ها، مقوله‌ها و تم‌های مدل دلبستگی زوجین و داد

مدل	تم‌ها	مقوله‌ها	زیر مقوله‌ها	نمونه‌هایی از کدهای اولیه
مدل دلبستگی زوجین و داد	پیوند همسرانه به مثابه رابطه‌ای مقدس و عاطفی تک‌وینی در منطق اسلامی	ویژگی‌های ذاتی پیوند زناشویی در اسلام	قداست پیوند زناشویی پایداری تعهدآمیز	مقدس و الهی بودن رابطه زوجین عهد محکم بودن ازدواج، پرهیز از تنوع‌طلبی و ازدواج‌های مکرر و تأکید بر تداوم رابطه، پرهیز از طلاق بدون دلیل، ازدواج با زن زایا شدت وابستگی عاطفی، جایگاه بی‌بدیل همسر و ایمن
	پیش‌نیازهای دلبستگی سالم	شرایط زمینه‌ای دلبستگی زوجین	بنیان‌های ایمانی و اخلاقی	جدایی از دین جدایی از امنیت و آرامش، پرهیز از ازدواج با فاسق، پرهیز از ازدواج با شارب خمر، ازدواج نکردن با بداخلاق
			معیارهای ظاهری و جاذبه اولیه جاذبه عاطفی انتخاب‌گری	آراستگی زن زمینه رغبت مرد، بررسی زیبایی ظاهری قبل از ازدواج، توجه به چهره و موی خانم دوست داشتن ملاک ارتباط زوجی نظرخواهی از زن

مدل	تم‌ها	مقوله‌ها	زیرمقوله‌ها	نمونه‌هایی از کدهای اولیه
			کفویت	کفویت، ایمان ملاک مهمی از کفویت، همخوانی روحی و انس تکوینی
	مؤدت فطری	بعد شناختی	طرح‌واره‌های ذهنی	مایه آرامش و آسایش و همدم دانستن همسر از طرف خدا
	به‌مثابه دلبستگی	مؤدت	مثبت نسبت به همسر	
	زوجین		تنظیم دیدگاه نسبت به همسر	امانت بودن زن، نعمت دانستن زن
		بعد هیجانی	مؤدت	مهربان و با محبت بودن (ودود بودن)
		مؤدت	انس و الفت بین زوجین	وصلت باعث الفت دل‌ها، رفت و مهربانی، نزدیک شدن و نگرستن به زن مایه انس، علم به اینکه خداوند همسر را مایه انس قرار داده
			محبت (دوست داشتن منبع دلبستگی)	افزایش زن‌دوستی باعث افزایش ایمان، زن‌دوستی از اخلاق پیامبران، وجوب دوست داشتن شوهر، شدیدترین محبت بین زن و شوهر
			غیرت حمایتی	نیاز مرد به غیرت حتی اگر در سرشتش نباشد، غیرت بیجا غیرت در موضع ریه است، پیامد غیرت بیجا بیماری و گناه زن
	بعد رفتاری مؤت		جوارجویی	ارتباط چشمی و لمسی زن و شوهر، ایجاد پیوند نزدیک میان افراد دور، نزدیک شدن و نگرستن به زن مایه انس و الفت
			اعتراض به جدایی	نگاه به زن جهت رفع غم و اندوه
		بعد معنوی مؤدت	انتساب به خدا و قداست رابطه	جعل مؤدت و رحمت بین زوجین از طرف خدا، آرامش و انس با همسر نعمتی از جانب خداوند
	اطمینان و رجوع	سَکَن (پایگاه اطمینان)	امنیت روانی	آرامش هدف زوجیت، زنان مایه آرامش‌اند، انس بین زوجین
			امنیت اخلاقی	کمرشکن بودن خیانت و عدم اعتماد برای مرد، خیانت زن و عدم اطمینان از او نشانه شوربختی مرد، ازدواج باعث کنترل نگاه و افزایش پاک‌دامنی، زن شایسته بعد از تقوا بهترین بهره مرد، زن صالحه باعث فراغت و آسوده‌خاطری مرد در امور آخرتی، باتقوا بودن مرد، ازدواج با زن متدین و پرهیز از انگیزه‌های دنیوی صرف، زن زیبا و متدین
			امنیت اقتصادی	محافظ مرد از گرداب هلاکت مهریه سبک زن علامت برتری، کم‌خرج بودن نشانه خجسته و بابرکت بودن زن، پربرکت‌ترین

نمونه‌هایی از کدهای اولیه	زیرمقوله‌ها	مقوله‌ها	تم‌ها	مدل
ازدواج کم‌هزینه‌ترین آن، همراهی روزی با زنان، رفع فقر از پیامدهای ازدواج	امنیت معنوی			
یاری خداوند به کسی که با انگیزه پاک‌دامنی ازدواج می‌کند، حفظ و به‌دست آوردن بخشی از دین از طریق ازدواج، به‌دست آوردن نصف ایمان از طریق ازدواج، برکت از طرف خدا برای ازدواج با انگیزه دوری از گناه، زن صالحه یاری‌کننده در امر دنیا و آخرت باعث فراغت و آسوده‌خاطری در امور آخرتی	عوامل تهدیدکننده امنیت			
عدم توصیه به ازدواج با غیرباکره، عدم توصیه به ازدواج با پیرزن‌ها، عدم توصیه به ازدواج با زن کودن، عدم توصیه به ازدواج با زنی که با مال و منال دنیا بر دیگر زنان مباحثات و فخرفروشی می‌کند، عدم توصیه به ازدواج با زن بدکاره معروف به داشتن روابط نامشروع با دیگران، عدم توصیه به ازدواج با زنی که در کردار و گفتار بر شوی خویش بلندی می‌کند				
محتاج نکردن خانواده به دیگران، خیانت نکردن زن، آراستگی و کثرت هم‌آمیزی از عوامل پیشگیری از خیانت زن	صیانت دلبستگی (پناه‌گریزی از غیر رجوع)	ماوا (پناهگاه امن رجوع)		
رفع غم و اندوه با نگاه به زن	التیام زوجی (پاسخ به بحران‌های روانی و هیجانی)			
کام‌جویی و توجه به نیازهای جنسی زن، زن باید خود را بر شوهرش عرضه کند، توجه به ارضا شدن زن، ارضای فوری نیاز جنسی مرد ترک امتناع جنسی (پیشگیری از احساس طرد)	تنظیم متقابل رابطه جنسی - عاطفی			
نهی از هم‌بستر نشدن با زن بیش از چهار ماه، هم‌آمیزی با زن هر جمعه، میانه‌روی در خرج کردن، بخل نداشتن نسبت به خانواده	پیشگیری از رفتارهای طرد عاطفی - جنسی			
رضایت همسر شفيعی کارساز، بهشت پاداش رضایت همسر، توصیه به تلاش برای کسب رضایت همسر، دعا جهت روزی شدن همسری رضایت‌جو	پاسخگویی متوازن به نیازها			
توصیه به اذخال سرور در خانواده، سرور و شادمانی با نگاه به همسر، دعا جهت روزی شدن همسری سرور‌آفرین	رضایت رابطه‌ای	اهداف دلبستگی	سکونت و سرور و رضایت	
	رضایت رابطه‌ای	زناشویی (غایت تعامل مؤدت و رحمت فطری)	به‌مثابه ثمره دلبستگی ایمن و مراقبت عاطفی	
	سرور (شادکامی و لذت رابطه‌ای)			

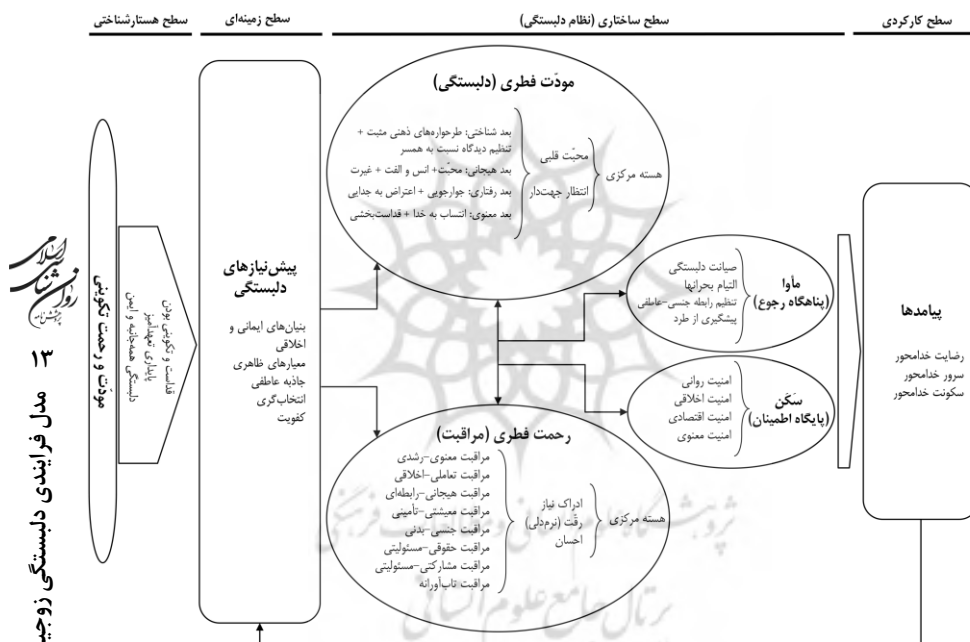
نمونه‌هایی از کدهای اولیه	زیرمقوله‌ها	مقوله‌ها	تم‌ها	مدل
آرامش هدف زوجیت، زنان مایه آرامش‌اند، لباس بودن زوجین نسبت به هم	سکونت			
خداوند بین زوجین رحمت قرار داده، بهشت پیامد رحمت نسبت به خانواده	رحمت	مراقبت هیجانی	رحمت فطری	
نیک‌رفتارترها نسب به خانواده محبوب‌ترین‌ها در نزد خداوند، نیکی به خانواده باعث افزایش رزق، نیکی به خانواده باعث طول عمر، سرشته شدن دل‌ها بر محبت نسبت به احسان‌کننده	احسان	– رابطه‌ای	به‌مثابه نظام	مراقبت زوجین
شفقت نسبت به خانواده باعث کامیابی و بهشتی شدن، شفقت به خانواده در راستای اطاعت خداوند، وجوب شفقت زن نسب به مرد	شفقت			
مدارا کردن باعث سلامت زندگی، مدارا با زن و هم‌نشینی خوب با او باعث باصفا شدن زندگی	مدارا			
هدیه برای خانواده مثل صدقه برای نیازمند، مباحثات خداوند بر فرشتگان در رابطه با کسی که برای خانواده هدیه می‌خرد و آنها را شاد می‌کند، هدیه ولو به یک سنگ بعد از سفر	توجه بعد از جدایی‌های موقت (رفتارهای بازگشتی ایمن)			
نخستین مرد نزد خانواده دوست‌داشتنی‌تر از اعتکاف در مسجد، دوست‌داشتنی‌ترین چیز نزد خدا غذا خوردن به همراه زن و بچه، هم‌نشینی و صرف وقت با خانواده به‌عنوان صدقه	همنشینی			
وجوب پرداخت مهریه، نفقه دادن به زن از خوشبختی مرد است، وجوب تأمین هزینه خوراک و پوشاک بر مرد، رعایت عرف و اعتدال و پرهیز از اسراف در هزینه‌های خانواده، تقدم خواسته و میل خانواده در خوردنی‌ها، اولویت هزینه و انفاق بر خانواده، تلاش برای تأمین هزینه‌های خانواده جهت بی‌نیاز کردن خانواده از دیگران، کسب روزی حلال از سر دلسوزی برای زن، مکلف نکردن شوهر به آنچه در توان او نیست	انفاق	مراقبت معیشتی		
مایه برکت بودن اعتدال و ملایمت (رفق) در معیشت، خیر بودن رفق، سودمند بودن رفق	زوجی/تأمین‌گری	– تأمینی		
درجات عالی برای کسی که در خانواده حسن خلق دارد، خوش‌اخلاق‌تر بودن نشانه‌ای از ایمان بهتر، حسن خلق با خانواده نشانه‌ای از	حسن خلق	مراقبت اخلاقی		
		– ارتباطی		

نمونه‌هایی از کدهای اولیه	زیرمقوله‌ها	مقوله‌ها	تم‌ها	مدل
ایمان کامل، نیاز مرد به خوش اخلاقی جهت مدیریت رابطه				
انسان بزرگوار زن را تکریم می‌کند، تکریم‌کننده‌ترها بهترین مردان، زن خوشبخت زنی است که شوهرش را تکریم کند	اکرام			
معاشرت معروف (شایسته) با زنان، معاشرت زیبا با خانواده، مطیع بودن و تبعیت از مرد در معروف، رزق و پوشش معروف از حقوق زن، خوراک معروف (متعارف)، حسن تبعل (شوهرداری خوب) جهاد زن، کتک نزدن زن به ناحق، بداخلاقی مرد باعث خستگی خانواده از او، آزار ندادن متقابل زن و شوهر	تعامل نیکو و همدلانه			
تشکر زن از همسرش که به او نیازمند است، زن شاکر از بهترین زنان، بی‌انصافی نکردن (ناسپاسی نکردن)	شکرگزاری تعاملی			
زن صالحه زنی است یاری‌کننده در امر دنیا و آخرت، کمک مرد در دین‌داری نشانه‌ای از زن سازگار، تقسیم کار و همکاری زن و شوهر، خدمت به زن در حکم صدقه، خدمت به همسر نشانه مؤمن بودن، خدمت به خانواده تا وقت نماز (اولویت ارتباط و دلبستگی به خدا)، زن صالحه کمک‌کننده در امور دنیا و آخرت مایه راحتی و آسایش، کمک به همسر در اطاعات خداوند از ویژگی‌های برجسته زن	اعانه و خدمت	مراقبت وظیفه‌محور		
مرد مسئول خانواده و زن مسئول خانه و فرزندان شوهر، نهی از تزیین حقوق خانواده و عدم مسئولیت‌پذیری	مراقبت مسئولانه و حمایتگرانه			
صبور بودن زن در برابر غیرت شوهر، صبور بودن زن در برابر بداخلاقی شوهر، صبر و سازگاری زن با مرد در سود و زیان و سختی و آسایش، صبور بودن مرد در برابر بداخلاقی زن، بداخلاقی زن عذاب مرد مؤمن (صبر بر عذاب)، دعا برای روزی شدن زنی که هنگام بدی می‌بخشد، بخشش زنی که اذیت می‌کند، بخشش هنگام جهالت از حقوق زن به گردن مرد	ظرفیت‌سازی روانی (صبر و عفو)	مراقبت تاب‌آورانه		

مدل	تم‌ها	مقوله‌ها	زیرمقوله‌ها	نمونه‌هایی از کدهای اولیه
			هماهنگی ارتباطی (وفق/موافقه)	ایجاد سازگاری (وفق) از طرف خدا برای زن و شوهر که اراده اصلاح داشته باشند، سازگاری با زن به‌منظور جلب سازگاری و محبت و عشق او، عدم پذیرش حسنه از زن ناسازگار با شوهر، زن ناسازگار جزو بدترین زنان
	مراقبت معنوی - رشدی	لایه تشریعی: نظام حقوقی - عبادی		حفظ خانواده از آتش جهنم، امر و نهی خانواده بر اساس امر و نهی نفس، حفظ خانواده از آتش از طریق آموختن خوبی‌ها، حفظ خانواده از آتش از طریق دعوت خانواده به ایمان، حفظ خانواده از آتش از طریق امر به معروف و نهی از منکر، امر کردن خانواده به نماز و زکات، مضاعف شدن ثواب نماز متأهل (ارزش عبادی رفتارهای زناشویی)
			لایه سلوکی: مسیر تعالی‌بخش	ثواب داشتن صبر مراقبتی، ثواب هزار شهید پاداش صبر بر مشکلات، خدمت به خانواده مختص افراد رشدیافته، خوش اخلاقی در رابطه و قرار گرفتن در درجات بالا
			لایه غایی: فرجام‌شناسی رابطه	تأکید بر نجات اخروی، پیوند ازدواج با ولایت الهی، پاداش اخروی خدمات، عاقبت از آن تقوا (نتیجه‌گرایی توحیدی)، رضایت الهی به‌عنوان غایت
	مراقبت تعهدمحور	تعهدات حقوقی متقابل پاسخگویی مراقبتی (اطاعت)		توجه به حقوق و نیازهای همدیگر، رعایت حقوق و محقق شدن احسان مجبور نکردن زن به کاری، بهشت پیامد اطاعت از مرد، محفوظ ماندن از شر دنیا و آخرت پیامد اطاعت از مرد، زن مطیع جزو بهترین زنان، اطاعت حق مرد بر زن، لازم‌تر بودن اطاعت زن از مرد
	مراقبت صمیمیت‌محور	آراستگی		آرایش زن باعث جاگرفتن در دل مرد، خضاب کردن و سرمه کشیدن زن، خوشبو کردن زن برای شوهرش، شستن خود قبل از رابطه جنسی و ارتباط نزدیک، آراستگی مرد، آرایش زن و مرد برای هم، آراستگی مرد باعث پیشگیری از خیانت زن
			ارتباط جنسی	هم‌آمیزی با زن باعث ریزش گناهان، عدم توجه به نیازهای جنسی ضرر زدن به طرف

نمونه‌هایی از کدهای اولیه	زیرمقوله‌ها	مقوله‌ها	تم‌ها	مدل
مقابل است، ارضای فوری نیاز مرد، طول ندادن نماز به نیت بازداری شوهر از خود، هم‌آمیزی با زن سنت پیامبر ﷺ نهی از هم‌بستر نشدن با زن بیش از چهار ماه، توجه به ارضای جنسی و رفع نیاز زن				

بر اساس فرآیند کدگذاری و تحلیل نظام‌مند داده‌ها، مدل نهایی دلبستگی زوجین با عنوان «مدل دلبستگی وِداد» طراحی شد که در شکل (۱) قابل مشاهده است.

شکل ۱: مدل دلبستگی وِداد

این مدل، دلبستگی زوجین را در چهار سطح تبیین می‌کند: در سطح هستارشناختی، پیوند زوجین به‌عنوان رابطه‌ای ذاتاً مقدس، تکوینی و عاطفی در بستر جهان‌بینی الهی مفهوم‌پردازی می‌شود. قداست نهاد ازدواج در اسلام، آن را از یک قرارداد اجتماعی صرف متمایز می‌سازد و آن را تابع و ظلّی از دلبستگی خدا بازتعریف می‌کند. تحقق این دلبستگی، وابسته به پیش‌نیازهایی ایمانی، اخلاقی و عاطفی در سطح پیش‌نیازی است. در کانون این مدل، سطح ساختاری به‌عنوان «نظام دلبستگی» قرار

دارد که در آن، دو سازه مکمل «مؤدت فطری» (پیوند عاطفی پایدار) و «رحمت فطری» (مراقبت و پاسخگویی چندبعدی به نیازها) به صورت تعاملی و هم‌افزا عمل می‌کنند. مؤدت فطری به مثابه مفهوم دلبستگی، با محوریت محبت الهی و انتظار جهت‌دار (تمنی)، در چهار بُعد شناختی، هیجانی، رفتاری و معنوی عمل می‌کند و پایه‌های اولیه پیوند دلبستگی زوجین را می‌ریزد. این سازه در تعامل پویا با سازه رحمت فطری (به منزله نظام مراقبت) قرار می‌گیرد که با هسته‌های ادراک نیاز، رقت و احسان، در هشت بُعد مراقبتی، حمایت همه‌جانبه از رابطه را تأمین می‌کند. هم‌نشینی و تعامل این دو سازه، به شکل‌گیری «سَکَن» (پایگاه اطمینان برای رشد / زمانی که دلبستگی در حد تعادل است و نیازی احساس نمی‌شود) و «مَأْوَا» (پناهگاه امن رجوع هنگام بحران / زمانی که دلبستگی از تعادل خارج شده و نیاز احساس می‌شود) می‌انجامد.

در سطح کارکردی، برون‌داد نهایی این فرآیند، تحقق «دلبستگی ایمن خدامحور» است که در قالب سه پیامد «رضایت خدامحور»، «سرور خدامحور» و «سکون خدامحور» تجلی می‌یابد. این ثمرات که معادل مفهومی و شاخص دلبستگی ایمن در روان‌شناسی هستند، نشانگر تلفیق موفق آموزه‌های اسلامی با نظریه دلبستگی در قالب یک مدل فرایندی - تلفیقی است. در مجموع، «مدل دلبستگی و داد» با تأکید بر جایگاه محوری مؤدت فطری و تعامل آن با رحمت فطری، چارچوبی جامع برای فهم، تبیین و تقویت پیوند زناشویی در بافت فرهنگ دینی ارائه می‌دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر که منجر به طراحی «مدل دلبستگی و داد» شد، نشان دادند که منابع اسلامی تصویری جامع، چندسطحی و تکوینی از پیوند زناشویی ارائه می‌دهند که می‌توان آن را در تعامل نظری با چارچوب‌های روان‌شناختی دلبستگی (بالبی،^۱ ۱۹۶۹؛ میکولینسر^۲ و شاور،^۳ ۲۰۱۶) فهم کرد.

این مدل با تکیه بر چهار سطح هستارشناختی، پیش‌نیازی، ساختاری و کارکردی، تلاشی است برای بازخوانی پیوند زوجین نه صرفاً به مثابه رابطه‌ای هیجانی یا اجتماعی، بلکه به عنوان نظامی

1. Bowlby, J.

2. Mikulincer, M.

3. Shaver, P. R.

الهی و رشددهنده که بنیان آن در فطرت انسانی و آموزه‌های وحیانی نهفته است.

در سطح هستارشناختی، یافته‌ها نشان دادند که زوجیت در منابع اسلامی پیوندی مقدس و تکوینی است که ماهیتی فراتر از قرارداد اجتماعی دارد^۱ (روم: ۲۱؛ نساء: ۲۱؛ کلینی، ۱۴۰۱ق، ص ۵۵ و ۵۰۶؛ طبرسی، ۱۴۰۸ق، ص ۴۵۷). این دیدگاه با اصول نظریه دلبستگی همخوان است؛ زیرا بالبی^۲ (۱۹۸۸) نیز دلبستگی را پیوندی عاطفی، پایدار، فراشخصی و بنیادین برای بقای انسان می‌داند. بااین حال، مدل اسلامی یک تمایز بنیادین دارد و آن هم اینکه قداست و خدامحوری پیوند زوجین آن را از سطح بقا به سطح تعالی و عبودیت ارتقا می‌دهد. این تمایز در پژوهش‌های روان‌شناختی کمتر مورد توجه قرار گرفته و می‌تواند به غنای هستارشناختی نظریه دلبستگی در زمینه‌های فرهنگی و دینی بینجامد (کرک‌پاتریک، ۲۰۰۵؛ گرנקویست، ۲۰۲۰).

در سطح پیش‌نیازی، تأکید بر عوامل ایمانی و اخلاقی (تدین، عقلانیت، تقوا)^۵ (لبثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۱۷۰؛ دیلمی، ۱۳۹۸ق، ص ۱۷۴؛ کلینی، ۱۴۰۱ق، ص ۵۶۳)، به مثابه زیرساخت‌های دلبستگی

ایمن خدامحور است. این یافته با مطالعاتی همسو است که نشان داده‌اند ارزش‌های معنوی و باورهای اخلاقی در کیفیت دلبستگی بزرگسالان نقش پیش‌بینی‌کننده دارند (ماهونی، ۲۰۱۰).

درحالی‌که در الگوی کلاسیک بالبی (۱۹۶۹؛ ۱۹۸۸) تمرکز اصلی بر تجربه‌های اولیه دلبستگی در دوران کودکی است، اما مدل وِداد نشان می‌دهد که الگوهای دلبستگی می‌توانند در بزرگسالی و در بستر تربیت ایمانی و اخلاقی نیز بازسازی شوند. این دیدگاه با یافته‌های رویکردهای زوج‌درمانی

۱. «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً...» «...وَأَخَذَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا»: الإمام الباقر^{عليه السلام}: «إِنَّ اللَّهَ يُبْغِضُ كُلَّ مُطْلَاقٍ ذَوَاقٍ»: رسول الله^{صلى الله عليه وآله}: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلْتُ زَوْجَهَا طَلَاقًا فِي غَيْرِ مَا بَأْسٍ، فَخَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ: عَنْ معاوية بن وهب، قال: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ^{عليه السلام} يَقُولُ: «إِنْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ^{صلى الله عليه وآله} مِنْ سَرِيَّةٍ قَدْ كَانَ أُصِيبَ فِيهَا نَاسٌ كَثِيرٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ...» فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ^{صلى الله عليه وآله}: «مَا كُنْتُ أَظُنُّ أَنَّ الْمَرْأَةَ تَجِدُ زَوْجَهَا هَذَا كُلَّهُ حَتَّى رَأَيْتُ هَذِهِ الْمَرْأَةَ»

2. Bowlby, J.

3. Kirkpatrick, L. A.

4. Granqvist, P.

۵. عنه^{عليه السلام}: «إِنِّي إِذَا اسْتَحْكَمْتُ فِي الرَّجُلِ خَصْلَةً مِنْ خِصَالِ الْخَيْرِ احْتَمَلْتُهَا لَهَا وَاعْتَفَرْتُ لَهُ فَقَدْ مَا سِوَاهَا، وَلَا اعْتَفَرْتُ لَهُ فَقَدْ عَقِلَ وَلَا عَدَمَ دِينٍ، لِأَنَّ مُفَارَقَةَ الَّذِينَ مُفَارَقَةُ الْأَمْنِ، وَلَا تَهْتَأُ حَيَاةٌ مَعَ مَخَافَةٍ، وَعَدَمُ الْعَقْلِ عَدَمُ الْحَيَاةِ، وَلَا تُعَاشِرُ الْأَمْوَاتُ»: رسول الله^{صلى الله عليه وآله}: «مَنْ زَوَّجَ كَرِيْمَتَهُ بَغَاسِقٍ، نَزَلَ عَلَيْهِ كُلُّ يَوْمٍ أَلْفُ لَعْنَةٍ، وَ...» عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ بَشَّارٍ الْوَاسِطِيِّ: كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا^{عليه السلام}: إِنَّ لِي قَرَابَةً قَدْ خَطَبَ إِلَيَّ وَفِي خُلُقِهِ شَيْءٌ. فَقَالَ: «لَا تُزَوِّجْهُ إِنْ كَانَ سَبِيَّ الْخُلُقِ»

6. Mahoney, A.

دلبستگی محور همسو است که بر نقش تجربه‌های معنوی و روابط قدسی در ترمیم پیوندهای عاطفی تأکید دارند (پارگامنت^۱ و ماهونی^۲؛ ۲۰۰۵؛ جانسون^۳، ۲۰۰۴).

در این سطح همچنین بر معیارهای ظاهری^۴ (شیخ صدوق، ۱۴۰۴ق، ص ۳۸۸)، جاذبه عاطفی^۵ (ابن ماجه قزوینی، ۱۳۹۵ق، ص ۵۹۹)، اراده و انتخاب آگاهانه^۶ (طبرانی، بی‌تا، ص ۷۳) و کفویت در ابعاد گوناگون^۷ (کلینی، ۱۴۰۱ق، ص ۳۳۷؛ بخاری، ۱۴۱۰ق، ص ۱۳۷) به‌عنوان پیش‌نیازهای دلبستگی ایمن خدامحور تأکید می‌شود. این یافته‌ها نیز همسو با یافته‌های روان‌شناختی در حوزه دلبستگی می‌باشد. پژوهش‌های روان‌شناسی تکاملی و نظریه‌های دلبستگی نشان می‌دهند که جذابیت ظاهری و آراستگی از عوامل مهم در شکل‌گیری جذب اولیه و ایجاد بستر برای دلبستگی ایمن در روابط زوجین هستند. از منظر روان‌شناسی تکاملی، جذابیت فیزیکی به‌عنوان «فیلتر اولیه»^۸ در انتخاب همسر عمل می‌کند و به‌طور جهانی نشانه‌ای از سلامت و شایستگی زیستی درک می‌شود (باس، ۲۰۱۶). همچنین مواجهه با چهره‌های جذاب موجب فعال شدن سیستم پاداش مغز و ترشح دوپامین می‌شود که تمایل به نزدیکی و تعامل مثبت را افزایش می‌دهد (فیشر، ۲۰۱۶). بر اساس برخی یافته‌ها آراستگی با تقویت برداشتهای مثبت و افزایش اعتماد اولیه، زمینه تعاملات مثبت‌تر و پایه‌ای برای دلبستگی عمیق‌تر را فراهم می‌کند (لنگلوئیس^{۱۱}، کالاکانیس^{۱۲}، روبنشتاین^{۱۳}، لارسون^{۱۴}،

1. Pargament, K. I.

2. Mahoney, A.

3. Johnson, S. M.

۴. رسول الله ﷺ: «إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَتَزَوَّجَ، فَلْيَسْأَلْ عَنْ شَعْرِهَا كَمَا يَسْأَلُ عَنْ وَجْهِهَا، فَإِنَّ الشَّعْرَ أَخَذَ الْجَمَالَيْنِ»

۵. عن أنس: إِنَّ الْمُغِيرَةَ بَنَ شُعْبَةَ أَرَادَ أَنْ يَتَزَوَّجَ امْرَأَةً فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: «إِذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا، فَإِنَّهُ أَوْحَى أَنْ يُؤَدَّمَ بَيْنَكُمَا فَقَعَلْ، فَتَزَوَّجَهَا، فَذَكَرَ مِنْ مُوَافَقَتِهَا»

۶. عن عمر: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَزَوَّجَ امْرَأَةً مِنْ نِسَائِهِ، يَأْتِيهَا مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ فَيَقُولُ لَهَا: «يَا بُتَيْتُ، إِنَّ فَلَانًا قَدْ حَظَبَكَ، فَإِنْ كَرِهْتِيهِ فَقُولِي: لَا، فَإِنَّهُ لَا يَسْتَحْيِي أَحَدًا أَنْ يَقُولَ: لَا، وَإِنْ أَحْبَبْتَ، فَإِنَّ سُكُوتَكَ إِقْرَارٌ»

۷. عن الإمام الصادق عليه السلام: «... فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَمَنْ نَزَوَّجَ؟ فَقَالَ: الْأَكْفَاءُ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَنِ الْأَكْفَاءُ؟ فَقَالَ: الْمُؤْمِنُونَ بَعْضُهُمْ أَكْفَاءُ بَعْضٍ، الْمُؤْمِنُونَ بَعْضُهُمْ أَكْفَاءُ بَعْضٍ؛ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ، فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا اثْتَلَفَ، وَمَا تَنَازَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ»

8. initial filter

9. Buss, D. M.

10. Fisher, H. E.

11. Langlois, J. H.

12. Kalakanis, L.

13. Rubenstein, A. J.

14. Larson, A.

هالَم^۱، سُموت^۲، ۲۰۰۰). بر اساس یافته‌های پژوهش‌های روان‌شناختی جاذبه عاطفی اولیه^۳ نیز به‌عنوان نقطه آغازین در شکل‌گیری دلبستگی عاطفی، نقشی بنیادین ایفا می‌کند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که تماس چشمی و تعاملات مثبت اولیه با تحریک ترشح اکسیتوسین و دوپامین، زیربنای عصب‌زیستی لازم برای پیوندهای پایدار را فراهم می‌سازد (هازان^۴ و دایموند^۵، ۲۰۰۰). شواهد روان‌شناختی در چارچوب نظریه خودتعیینی^۶ خودمختاری^۷ (که شامل تجربه اختیار و هدایت خود به سمت رفتارهای اصیل است) را نیز به‌عنوان نیازی روان‌شناختی بنیادی برای توسعه روابط عاطفی سالم و دلبستگی ایمن معرفی می‌کند (رایان^۸ و دسی^۹، ۲۰۰۰). همچنین شواهد علمی نشان می‌دهد که «کفویت» (مفهومی مرکب از شیمی بین‌فردی خودانگیخته، شباهت‌های شخصیتی / ارزشی و هم‌تنظیمی عصبی) می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری دلبستگی ایمن باشد. مطالعات نشان می‌دهد رفتارها و تجربه‌های هیجانی روزمره افراد با سبک‌های دلبستگی مرتبط است و هماهنگی هیجانی خودانگیخته^{۱۰} می‌تواند پیش‌بینی‌کننده گرایش به دلبستگی ایمن باشد (تیدول^{۱۱}، رایس^{۱۲} و شیور^{۱۳}، ۱۹۹۶). افزون بر این، پژوهش‌های آزمایشگاهی و طولی حکایت از آن دارند که شباهت‌های شخصیتی و سازگاری فطری^{۱۴} میان زوجین از طریق افزایش درک متقابل و هم‌گرایی هیجانی به بهبود کیفیت و رضایت رابطه منجر می‌شوند (گونزاگا^{۱۵}، کامپوس^{۱۶}، برادبری^{۱۷}، ۲۰۰۷). این عوامل در مجموع بستری برای شکل‌گیری پیوند عاطفی و دلبستگی ایمن فراهم می‌کنند.

در سطح ساختاری، تعامل دو سازه «مؤدت فطری» و «رحمت فطری» یافته‌ای محوری است. مؤدت فطری به مثابه دلبستگی پایه، با دو مؤلفه محبت قلبی و انتظار جهت‌دار به‌عنوان هسته مرکزی

1. Hallam, M.
2. Smoot, M.
3. Initial emotional attraction
4. Hazan, C.
5. Diamond, L. M.
6. self-determination theory
7. autonomy
8. Ryan, R. M.
9. Deci, E. L.
10. spontaneous emotional synchrony
11. Tidwell, M. C.
12. Reis, H. T.
13. Shaver, P. R.
14. innate compatibility
15. Gonzaga, G. C.
16. Campos, B.
17. Bradbury, T.

(هدایت شده و تیبک، ۱۴۰۳، ص ۳۰۳ - ۳۰۷)، و چهار بعد شامل پیوند عاطفی، شناختی، رفتاری و معنوی شناخته می شود. درحالی که رحمت فطری با سه مولفه به عنوان هسته مرکزی (همان، ص ۳۱۹)؛ یعنی ۱. ادراک نیاز: شناسایی و درک نیازها و احتیاجات طرف مقابل؛ ۲. رقت (نرم دلی): برانگیخته شدن پاسخ هیجانی همدلانه و دلسوزانه در برابر نیاز درک شده؛ ۳. احسان: اقدام نیکوکارانه و فعالانه برای رفع آن نیاز، به عنوان نظام مراقبتی، سازوکارهای حمایتی و پاسخ دهی حساس به نیازهای طرف مقابل را سازمان می دهد. این تفکیک مفهومی با مدل دوتایی دلبستگی و مراقبت در آثار میکولینسر^۱ و شیور^۲ (۲۰۱۶) مطابقت دارد، اما در مدل و داد، هر دو نظام به جای ریشه داشتن صرف در غرایز زیستی، بر فطرت الهی و گرایش به توحید استوارند.

چهار بعد نظام مؤدت (شناختی، هیجانی، رفتاری و معنوی) با ابعاد شناخته شده مدل های معاصر دلبستگی (کولینز^۳ و فیینی، ۲۰۰۴؛ میکولینسر و شیور، ۲۰۱۶؛ سیمپسون^۵ و رولز، ۲۰۱۷) قابل تطبیق اند (به عنوان نمونه در بعد رفتاری یکی از زیر مقوله ها یعنی «جوارجویی»^۷ همسو با یافته های روان شناختی یکی از ابعاد اساسی نظام دلبستگی است که در شرایط تهدید یا استرس فعال می شود)^۸ (المنسوب إلى زید بن علی بن الحسين، ۱۹۶۶م، ص ۳۰۲؛ شیخ صدوق، ۱۴۰۴ق، ص ۳۹۷)، اما بُعد معنوی آن بُعدی متمایز است که جهت گیری دلبستگی را از «فردمحور» به «خدالمحور» تغییر می دهد. بر این اساس، معنویت نه تنها نقش تنظیمی در هیجان دارد (گرنکوئیست^۹ و شیور، ۲۰۱۰)، بلکه به مثابه نظام معنادهی عمل می کند و موجب بازسازی هیجان های منفی و کاهش اضطراب جدایی می شود. کارکردی که در نظریه کلاسیک بالبی مغفول مانده بود.

1. Mikulincer, M.

2. Shaver, P. R.

3. Collins, N. L.

4. Feeney, B. C.

5. Simpson, J. A.

6. Rholes, W. S.

7. proximity-seeking

۸. عنه عليه السلام: «إِذَا نَظَرَ الْعَبْدُ إِلَى وَجْهِ رَوْحِهِ وَنَظَرَتْ إِلَيْهِ، نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهِمَا نَظَرَ رَحْمَةٍ، فَإِذَا أَخَذَ بِكَفِّهَا وَأَخَذَتْ بِكَفِّهِ، تَسَاقَطَتْ ذُنُوبُهُمَا مِنْ خِلَالِ أَصَابِعِهِمَا؛ الْإِمَامُ الصَّادِق عليه السلام: «... فَقَالَ آدَمُ عليه السلام عِنْدَ ذَلِكَ: يَا رَبِّ مَا هَذَا الْخَلْقُ الْحَسَنُ الَّذِي قَدْ آتَسَنِي قُرْبُهُ وَاللَّظَرُ إِلَيْهِ؟ فَقَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: يَا آدَمُ هَذِهِ أَمْتِي حَوَاءُ، أَفْتَحِبُّ أَنْ تَكُونَ مَعَكَ تُوْبُسُكَ وَتَحْدُثُكَ وَتَكُونَ تَبَعًا لِأَمْرِكَ؟ فَقَالَ: نَعَمْ يَا رَبِّ وَلَكَ عَلَيَّ بِذَلِكَ الْحَمْدُ وَالشُّكْرُ مَا بَقِيَتْ...»

9. Granqvist, P.

10. Shaver, P. R.

تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که سازه رحمت فطری به‌عنوان شبکه‌ای یکپارچه و هشت‌بعدی عمل می‌کند که کارکردهای مراقبتی را در سطوح مختلف سامان می‌بخشد. این ابعاد شامل مراقبت معنوی - رشدی (با سه لایه تشریعی، سلوکی و غایی که به رابطه معنای متعالی می‌بخشد / همسو با یافته‌هایی همچون پارگامنت^۱، ۱۹۹۷؛ و ماهونی^۲، ۲۰۱۰)، مراقبت تعاملی - اخلاقی (مبتنی بر احترام، همدلی و قدردانی متقابل / همسو با یافته‌هایی مثل برینگن^۳، ۲۰۰۰؛ و براک^۴، کوچانسکا^۵، بولدت^۶، و نوردلینگ^۷، ۲۰۲۰) و مراقبت هیجانی - رابطه‌ای (شامل احسان، شفقت، مدارا و ترمیم پیوند / همسو با یافته‌هایی مثل کولینز^۸ و فینی^۹، ۲۰۰۰؛ فردریکسون^{۱۰}، ۲۰۰۱؛ و گاتمن^{۱۱} و تابارس^{۱۲}، ۲۰۱۷) می‌شود. در کنار آن، مراقبت معیشتی - تأمینی با تأمین پایدار نیازهای مادی و مدیریت خردمندانه منابع، بنیان عینی «امنیت» را در رابطه پی‌ریزی می‌کند.

در سطحی عملی‌تر، مراقبت صمیمیت‌محور از طریق آراستگی و پاسخگویی جنسی مسئولانه، پیوند عاطفی - بدنی را تقویت کرده و از «جراحت دل‌بستگی»^{۱۳} پیشگیری می‌کند (همسو با یافته‌هایی مثل میکولینسر^{۱۴} و شاور^{۱۵}، ۲۰۱۶؛ جانسون^{۱۶}، ۲۰۰۴؛ و میلیکین^{۱۷}، ۲۰۰۳). هم‌زمان، مراقبت تعهدمحور با تعریف چارچوب حقوقی و مسئولیت‌های متقابل، پایداری نهادین رابطه را تضمین می‌نماید. این چارچوب توسط مراقبت وظیفه‌محور عملیاتی می‌شود که با تقسیم مسئولیت‌ها و حمایت عملی، حضور پاسخگو و در دسترس زوجین برای یکدیگر را معنا می‌بخشد (همسو با یافته‌های مثل میکولینسر^{۱۸} و شاور^{۱۹}، ۲۰۱۶). در نهایت، مراقبت تاب‌آورانه به‌عنوان بُعدی پویا، ظرفیت

1. Pargament, K. I.

2. Mahoney, A.

3. Biringen, Z.

4. Brock, R. L.

5. Kochanska, G.

6. Boldt, L. J.

7. Nordling, J. K.

8. Collins, N. L.

9. Feeney, B. C.

10. Fredrickson, B. L.

11. Gottman, J. M.

12. Tabares, A.

13. attachment injury

14. Mikulincer, M.

15. Shaver, P. R.

16. Johnson, S. M.

17. Millikin, J. W.

18. Mikulincer, M.

19. Shaver, P. R.

زوجین را برای مدیریت تعارضات و تبدیل تهدیدها به فرصت‌های رشد، از طریق مکانیسم‌هایی مانند صبر، عفو و حل مسئله مشترک ارتقا می‌دهد.

به‌طور خلاصه، این هشت بُعد در یک اکوسیستم رابطه‌ای و تعاملی پویا با «سازه مؤدت فطری» عمل می‌کنند. طبق یافته‌های روان‌شناختی بزرگسالان، نظام‌های دلبستگی، مراقبت و جنسی به‌عنوان سه نظام مجزا ولی تلفیق‌یافته در روابط رومان‌تیک بزرگسالی مطرح شده‌اند (هازن و زیفمن، ۱۹۹۹، به نقل از: جانسون و ویفن، ۱۳۸۸، ص ۴۷). مدل دلبستگی زوجین بر اساس منابع اسلامی نیز با ارائه چارچوب «مؤدت - رحمت»، این سه نظام را در یک ساختار منسجم تلفیق کرده است. این یافته با تأکید جانسون (۲۰۰۴؛ ۲۰۰۸) بر ضرورت تلفیق رابطه جنسی با مهربانی و عاطفه همسو است. البته در مدل دلبستگی زوجین بر اساس منابع اسلامی، سازه رحمت فطری (مراقبت) با سازوکارهای چندوجهی خود، از یک طرف بستر لازم برای استمرار و تعالی مؤدت فطری (دلبستگی) را فراهم ساخته و از طرفی بر غنای نظری رویکرد دلبستگی افزوده و در نهایت، شکل‌گیری «سکن» و «ماوای» ایمن و امن را ممکن می‌سازد. این نظام با ترکیب حکمت دینی و بینش روان‌شناختی، الگویی جامع برای مراقبت زوجینی ارائه می‌دهد که هم پاسخگوی نیازهای ملموس است و هم در پی شکوفایی معنوی زوجین. درعین‌حال باید به نقش‌های متفاوت جنسیتی در عمل مراقبتی توجه نمود. هرچند کرامت و مراقبت برای زن و مرد یکسان است، اما نقش‌ها و ظرفیت‌های عملی ممکن است متفاوت باشند و این تفاوت‌ها در چارچوب احترام و عدم ضرر باید لحاظ گردد (ر.ک: جان‌بزرگی، ۱۳۹۵، به نقل از: صابری، ۱۳۹۹، ص ۲۴).

دو سازه «سکن» و «ماوای» در این مدل معادل مفاهیم «پایگاه ایمن»^۱ و «پناهگاه امن»^۲ در نظریه دلبستگی‌اند (بالبی^۳، ۱۹۸۸؛ اینسورث^۴، بلر^۵، واترز^۶، و وال^۷، ۱۹۷۸)، با این تفاوت که در مدل اسلامی، هر دو سازه در سطحی قدسی و معنوی بازتعریف می‌شوند. «سکن» به‌عنوان مفهومی فراتر از سکون فیزیکی، نشان‌دهنده امنیت روانی، آرامش عاطفی، اعتماد اخلاقی و انس معنوی است^۸ (صدری، ۱۴۰۳، ص ۷۰۳) و «ماوای» که در لغت به معنای پناهگاه، محل سکونت (آذرنوش، ۱۳۸۶، ص ۲۳) و مکانی جهت بازگشت و

1. secure base

2. safe haven

3. Bowlby, J.

4. Ainsworth, M. D. S.

5. Blehar, M. C.

6. Waters, E.

7. Wall, S.

۸. «السَّكَنُ»: السكون والطمأنينه، و«السَّكَنُ»: ما تسكن إليه النفس من الاهل والوطن

نزدیک شدن به منظور التیام است (ابن منظور، بی تا، ص ۵۲)، فعال شدن کارکرد حمایتی رابطه در بحران‌ها می‌باشد. هر دو سازه، افزون بر هم‌پوشانی نظری با مدل‌های تجربی، ابعاد اخلاقی و ارزشی تازه‌ای به فهم دلبستگی می‌افزایند. در واقع، یافته‌های وِداد همسو با نتایج مطالعات روان‌شناختی (جانسون^۱، هانسل^۲، گرینبرگ^۳، واسچیندلر^۴، ۱۹۹۹؛ و گرینمن^۵ و جانسون^۶، ۲۰۱۳) نشان می‌دهد که پیوند زناشویی می‌تواند هم‌زمان هم پایگاه رشد و هم مأمن ترمیم باشد. این یافته با فرمول‌بندی اولیه بالبی (۱۹۶۹) و نیز دیدگاه جانسون که دلبستگی را «نظام حمایتی و تنظیم‌کننده پریشانی» می‌داند، کاملاً همخوان است (به نقل از: اتکینسون و گلدبرگ، ۱۴۰۱، ص ۲۷-۲۸). در مدل مفهومی دلبستگی زوجین بر اساس منابع اسلامی، ارتباط چهار مفهوم و سازه «مؤدت فطری»، «رحمت فطری»، «سکن»، و «ماؤا» در این سطح ساختاری با عنوان «نظام دلبستگی» مفهوم‌پردازی می‌شود.

در سطح کارکردی، سه پیامد «رضایت خدامحور»، «سرور خدامحور» و «سکونت خدامحور» را می‌توان همسو با شاخص‌های دلبستگی ایمن در نظر گرفت. یافته‌های نظری و تجربی نشان داده‌اند که سبک دلبستگی ایمن در بزرگسالان با رضایت زناشویی بالاتر، تجربه هیجان‌های مثبت بیشتر و احساس امنیت عاطفی پایدارتر همراه است (فینی، ۱۹۹۵، ۱۹۹۹؛ به نقل از جانسون و ویفن، ۱۳۸۸، ص ۶۴؛ هازان^۷ و شاور^۸، ۱۹۸۷؛ و فینی^۹، ۲۰۰۴؛ لی^{۱۰} و چن^{۱۱}، ۲۰۱۲). افزون بر این، پژوهش‌های حوزه روان‌شناسی دین و هیجان‌های مثبت نشان داده‌اند که باورها و معناگذاری دینی می‌توانند نقش تنظیمی در هیجان ایفا کرده و احساس آرامش، امید و انسجام درونی را تقویت کنند. بر این اساس، در چارچوب مدل وِداد، سازوکارهای معنوی موجب تحقق «سرور خدامحور» و کاهش اضطراب جدایی می‌شوند (پارگامنت^{۱۲} و ماهونی^{۱۳}، ۲۰۰۵؛ فردریکسون^{۱۴}، ۲۰۰۱).

1. Johnson, S. M.

2. Hunsley, J.

3. Greenberg, L. S.

4. Schindler, D.

5. Greenman, P. S.

6. Johnson, S. M.

7. Hazan, C.

8. Shaver, P. R.

9. Feeney, B. C.

10. Li, T.

11. Chan, D. K. S.

12. Pargament, K. I.

13. Mahoney, A.

14. Fredrickson, B. L.

به‌طورکلی، مدل «وداد» تصویری تلفیقی از دلبستگی زوجین ارائه می‌دهد که در آن، ابعاد روان‌شناختی، زیستی، اخلاقی و معنوی در چارچوبی پویا و درهم‌تنیده عمل می‌کنند. این الگو با مبانی نظریه‌های کلاسیک دلبستگی، از جمله تأکید بالبی (۱۹۸۸) بر نیاز فطری انسان به پیوند عاطفی پایدار و تحلیل میکولینسر و شیور (۲۰۱۶) از تعامل نظام‌های دلبستگی و مراقبت، همخوان است، اما با این تفاوت که مدل وداد با افزودن بعد معنوی و ارزشی، چشم‌اندازی الهی‌محور به سازه دلبستگی ارائه می‌کند و بدین‌سان خلأ موجود در نظریه‌های غربی درباره بنیان‌های قدسی و اخلاقی روابط زوجین را غنا می‌بخشد.

در مقایسه تطبیقی، می‌توان گفت که در مدل وداد:

- «مؤدت فطری» معادل دلبستگی^۱ است، اما با افزوده شدن بُعد توحیدی و رشد معنوی.
- «رحمت فطری» متناظر نظام مراقبت^۲ است، با تأکید بر احسان و کرامت متقابل.
- «سکن» و «ماؤا» به ترتیب با پایگاه ایمن و پناهگاه امن همخوانی دارند، اما در سطح معنوی و وجودی غنی‌تر بازنمایی شده‌اند.
- پیامد نهایی، یعنی «دلبستگی ایمن خدامحور»، نه صرفاً آرامش روانی، بلکه آرامش وجودی و سرور و رضایت معنوی است.

از این منظر، مدل دلبستگی وداد می‌تواند چارچوبی بومی و علمی برای توسعه مداخلات زوج‌درمانی مبتنی بر هیجان، ایمان و معنویت فراهم سازد. این مدل ظرفیت آن را دارد که در کنار رویکردهایی مانند «درمان متمرکز بر هیجان EFT»^۳، مبنای طراحی پروتکل‌های درمانی با رویکرد اسلامی قرار گیرد که به‌جای تمرکز صرف بر تنظیم هیجان، پیوندهای خدامحور و معناجویانه را نیز تقویت کنند.

محدودیت‌ها و پیشنهادها

پژوهش حاضر با هدف تبیین نظری «مدل دلبستگی وداد» از طریق تحلیل کیفی و نظام‌مند متون قرآنی و منابع روایی اهل‌بیت (علیهم‌السلام) انجام شده؛ از این‌رو چند محدودیت معرفتی و روش‌شناختی بر آن مترتب است: نخست آنکه، این مدل در چارچوب الهیات اسلامی طراحی شده و تعمیم آن به

1. Attachment

2. caregiving system

3. emotionally focused therapy

بافت‌های دیگر نیازمند مطالعات تطبیقی است؛ دوم، ماهیت تفسیری داده‌ها امکان قرائت‌های متفاوت را فراهم می‌کند؛ سوم اینکه در حال حاضر ابزار روان‌سنجی برای سنجش سازه‌های این مدل وجود ندارد و این امر، کاربست تجربی مدل را محدود می‌کند؛ و نهایتاً اینکه هرچند مبانی نظری مدل به‌طور ضمنی ناظر به نقش‌های زوجی زن و مرد است، اما تحلیل تفصیلی تفاوت‌های جنسیتی در شکل‌گیری یا تداوم نظام دلبستگی و سازه‌های مؤدت و رحمت فطری صورت نگرفته و می‌تواند مسیر تازه‌ای برای بسط مدل فراهم کند.

در راستای رفع این محدودیت‌ها و به جهت توسعه و تعمیق مدل دلبستگی و داد، انجام پژوهش‌های آتی در چند محور اساسی پیشنهاد می‌گردد: نخست، ضروری است سازه‌های بنیادین این مدل به شاخص‌های عملیاتی تبدیل شده و ابزارهای روان‌سنجی بومی و معتبر برای سنجش آنها طراحی و اعتباریابی شود؛ در گام بعدی، انجام پژوهش‌های تجربی با به‌کارگیری طرح‌های طولی و روش‌های پیشرفته آماری مانند مدل‌سازی معادلات ساختاری می‌تواند روابط پویای میان مؤلفه‌هایی چون مؤدت، رحمت و پیامدهای دلبستگی ایمن خدامحور را مورد بررسی قرار دهد؛ همچنین تدوین پروتکل‌های مداخله‌ای مبتنی بر آموزه‌های این مدل، با هدف کاهش تعارضات زناشویی و ارتقای کیفیت روابط، می‌تواند گامی مؤثر در جهت کاربردی‌سازی یافته‌های نظری باشد. تکمیل این چرخه پژوهشی از طریق مطالعات تطبیقی میان فرهنگی و بین‌دینی، و نیز توسعه پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در حوزه فقه خانواده و روان‌درمانی اسلامی، می‌تواند غنای نظری و عملی این مدل را در عرصه‌های علمی و کاربردی تضمین نماید.

منابع

قرآن کریم.

ابن ماجه قزوینی، محمد بن یزید (۱۳۹۵ق). سنن ابن ماجه. تحقیق: محمد فؤاد عبدالباقي. بيروت: دار إحياء التراث.

ابن منظور، محمد بن مکرم (بی‌تا). لسان العرب. بيروت: دار الفكر.

اتکینسون، لسل و گلدبرگ، سوزان (۱۴۰۱). رویکرد دلبستگی در آسیب‌شناسی روانی و درمان. ترجمه زینب خانجانی، فاطمه هداوندخانی و محمدرسول مفسری. تهران: کتاب ارجمند.

آذرنوش، آذرتاش (۱۳۸۶). فرهنگ معاصر عربی - فارسی: بر اساس فرهنگ عربی - انگلیسی هانس ور. تهران: نشر نی.

بخاری، محمد بن اسماعیل (۱۴۱۰ق). صحیح البخاری. تحقیق: مصطفی دیب البغا. بیروت: دار ابن کثیر.

تیمورنژاد، علی و عبدی، حمزه (۱۴۰۱). بازنمایی فرآیند روان‌شناختی حُسن خُلق بر اساس متون اسلامی: مطالعه‌ای کیفی. پژوهش‌نامه روان‌شناسی اسلامی، ۸(۱۶)، ۵ - ۳۰.

جانسون، سوزان (۱۴۰۰). کاربست نظریه دلبستگی (درمان هیجان‌مدار ETF با افراد زوج‌ها و خانواده‌ها). ترجمه فهیمه صدیقی و کیومرث فرحبخش. تهران: روان.

جانسون، سوزان و ویفن، والری ای (۱۳۸۸). فرایندهای دلبستگی در زوج‌درمانی و خانواده‌درمانی. ترجمه فاطمه بهرامی، عذرا اعتمادی، سعیده بطلانی، روناک عشقی، مهناز جوکار، محمدمسعود دیاریان، ناصر یوسفی، شیوا رضوان، پریسا نیلفروشان، علی نویدیان و اعظم صالحی. تهران: دانژه.

حمیدی، فریده (۱۳۸۶). بررسی رابطه سبک‌های دلبستگی با رضایتمندی زناشویی در دانشجویان متأهل دبیری. خانواده‌پژوهی، ۳(۹)، ۶۹ - ۸۳.

دیلمی، حسن بن ابی الحسن (۱۳۹۸ق). إرشاد القلوب. بیروت: مؤسسة الأعلمی.

شیخ صدوق، محمد بن علی (۱۴۰۴ق). من لا یحضره الفقیه تحقیق: علی اکبر غفاری. قم: مؤسسة النشر الإسلامی.

صابری، علی؛ مظاهری، محمدعلی و پناغی، لیلی (۱۳۹۹). تطبیق برنامه *Hold me tight* با آموزه‌های اسلامی و بررسی اثربخشی آن بر افزایش رضایت زناشویی برای زوجینی مسلمان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید بهشتی. پژوهشگاه خانواده.

صادقی، منصوره السادات؛ مظاهری، محمدعلی و موتابی، فرشته (۱۳۹۰). دلبستگی بزرگسالان و کیفیت ارتباط زوجین بر اساس مشاهده تعاملات آنها. روان‌شناسی، ۱۵(۵۷)، ۹۳ - ۱۰۷.

صدری، محمدجعفر (۱۴۰۳). معجم الفاظ القرآن الکریم؛ دراسات حول معانی الکلمات القرآنیة. طهران: مکتبة السهروردی للدراسات و النشر.

طبرانی، سلیمان بن احمد (بی‌تا). المعجم الکبیر. بی‌جا: بی‌نا.

طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۰۸ق). مجمع البیان فی تفسیر القرآن (تفسیر مجمع البیان). تحقیق: السید هاشم الرسولی المحلاتی و السید فضل الله الیزدی الطباطبائی. بیروت: دار المعرفة.

فتحی آشتیانی، علی (۱۳۹۵). آزمون‌های روان‌شناختی. تهران: بعثت.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۱ق). الکافی. تحقیق: علی اکبر غفاری. بیروت: دار صعب و دار التعارف.

لیثی واسطی، علی بن محمد (۱۳۷۶). عیون الحکم و المواعظ. تحقیق: حسین حسنی بیرجندی. قم: دار الحديث.

محمدشارونی، رضوان؛ امید شکری، مرجان؛ حسین زاده تقوایی، عصمت؛ دانش، احمد و برجعلی، احمد (۱۳۹۹). الگوی روابط ساختاری تعارض زناشویی در رابطه با سبک‌های دلبستگی و خودشیفتگی و هیجان‌خواهی با دل‌زدگی در زوجین مراجعه‌کننده به مراکز مشاوره. مطالعات ناتوانی، ۱۰(۲۳)، ۲۳ - ۳۴.

مرادی، آسیه؛ یزدان‌بخش، کامران و بساطی، آریتا (۱۳۹۵). پیش‌بینی تعارض زناشویی بر اساس روان‌بנה‌ها، سبک‌های دلبستگی و بخشودگی. علوم روان‌شناختی، ۱۵(۶۰)، ۴۸۷ - ۵۰۶.

مظاهری، علی (۱۳۷۹). نقش دلبستگی بزرگسالان در کنش‌وری ازدواج. روان‌شناسی، ۴(۱۵)، ۳۲۲ - ۳۳۹.

مؤمنی‌راد، اکبر؛ علی‌آبادی، خدیجه؛ فردانش، هاشم و مزینی، ناصر (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج. اندازه‌گیری تربیتی، ۴(۱۴)، ۱۸۷ - ۲۲۲.

المنسوب إلى زيد بن علی بن الحسين (۱۹۶۶م). مسند الإمام زيد. بیروت: منشورات دار مکتبة الحیة.

نوابی‌نژاد، شکوه؛ دوکانه‌ای‌فرد، فریده و آقاجانی، فرنوش (۱۳۸۸). بررسی رابطه سبک دلبستگی و شادکامی با رضایت زناشویی متأهلین شاغل در بیمارستان خاتم‌الأنبیا شهر تهران. زن و مطالعات خانواده، ۲(۶)، ۹ - ۲۷.

هدایت‌شده، سعید و تَبیک، محمدتقی (۱۴۰۳). مدل مفهومی «مؤدت» و «رحمت» در روابط همسران بر اساس منابع اسلامی. روان‌شناسی فرهنگی، ۸(۱)، ۲۹۶ - ۳۲۱.

یانگ، جفری؛ کلوسکو، ژانت و ویشار، مارجوری (۱۴۰۱). طرح‌واره درمانی: راهنمای کاربردی برای متخصصان بالینی. ترجمه حسن حمیدپور و زهرا اندوز. تهران: ارجمند.

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. & Wall, S. (1978). Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. Lawrence Erlbaum.

Aronson, E., Wilson, T. D., Akert, R. M. & Sommers, S. R. (2019). *Social psychology* (10th ed.). Pearson.

- Berk, L. E. (2018). *Development through the lifespan* (7th ed.). Pearson.
- Berman, W. H. & Sperling, M. B. (1994). The structure and function of adult attachment. In M. B. Sperling & W. H. Berman (Eds.), *Attachment in adults: Clinical and developmental perspectives* (p. 3-28). Guilford Press.
- Biringen, Z. (2000). Emotional availability: Conceptualization and research findings. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70(1), 104-114.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss*: Vol. 1. Attachment. Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Clinical applications of attachment theory*. Routledge.
- Brock, R. L., Kochanska, G., Boldt, L. J. & Nordling, J. K. (2020). Mutually responsive orientation in couple dyads: Individual and dyadic regulatory outcomes. *Journal of Family Psychology*, 34(2), 154-164.
- Buss, D. M. (2016). *The Evolution of Desire: Strategies of Human Mating* (4th ed.). Basic Books.
- Collins, N. L. & Feeney, B. C. (2000). A safe haven: An attachment theory perspective on support-seeking and caregiving in intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(6), 1053-1073.
- Collins, N. L. & Feeney, B. C. (2004). An attachment theory perspective on closeness and intimacy. In D. J. Mashek & A. P. Aron (Eds.), *Handbook of closeness and intimacy* (p. 163-187). Psychology Press.
- Desjardins, C. D. & Bulut, O. (2018). *Handbook of educational measurement and psychometrics using R*. CRC Press.
- Feeney, B. C. (2004). A secure base: Responsive support of goal strivings and exploration in adult intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(5), 631-648.
- Fisher, H. E. (2016). *Anatomy of Love: A Natural History of Mating, Marriage, and Why We Stray* (2nd ed.). W. W. Norton.
- Fraley, R. C. & Davis, K. E. (1997). Attachment formation and transfer in young adults' close friendships and romantic relationships. *Personal Relationships*, 4(2), 131-144.

- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, 56(3), 218-226.
- Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Aldine.
- Gonzaga, G. C., Campos, B. & Bradbury, T. (2007). Similarity, convergence, and relationship satisfaction in dating and married couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(1), 34-48.
- Gottman, J. M. & Tabares, A. (2017). The effects of briefly interrupting marital conflict. *Journal of Marital and Family Therapy*, 43(1), 28-42.
- Granqvist, P. (2020). *Attachment in religion and spirituality: A wider view*. Guilford Press.
- Granqvist, P. & Shaver, P. R. (2010). Religion, spirituality, and attachment. *Attachment & Human Development*, 12(1-2), 1-3.
- Greenman, P. S., & Johnson, S. M. (2013). Process research on Emotionally Focused Therapy (EFT) for couples: Linking theory to practice. *Family Process*, 52(1), 46-61.
- Hazan, C. & Diamond, L. M. (2000). The place of attachment in human mating. *Review of General Psychology*, 4(2), 186-204.
- Hazan, C. & Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511-524.
- Hazan, C. & Zeifman, D. (1994). Sex and the psychological tether. In K. Bartholomew & D. Perlman (Eds.), *Attachment processes in adulthood* (p. 151-177). Jessica Kingsley Publishers.
- Hazan, C. & Zeifman, D. (1999). Pair bonds as attachments: Evaluating the evidence. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (p. 336-354). Guilford Press.
- Hood, R. W., Jr., Hill, P. C. & Spilka, B. (2018). *The psychology of religion: An empirical approach* (5th ed.). Guilford Press.

- Johnson, S. M. (2004). *The practice of emotionally focused couple therapy: Creating connection* (2nd ed.). Brunner-Routledge.
- Johnson, S. M. (2008). *Hold Me Tight: Seven conversations for a lifetime of love*. New York, NY: Little Brown.
- Johnson, S. M., Hunsley, J., Greenberg, L. S. & Schindler, D. (1999). Emotionally focused couples therapy: Status and challenges. *Journal of Clinical Psychology*, 55(10), 1255-1268.
- Kirkpatrick, L. A. (2005). *Attachment, Evolution, and the Psychology of Religion*. Guilford Press.
- Kobak, R. R., Ruckdeschel, K. & Hazan, C. (1994). From symptom to signal: An attachment view of emotion in marital therapy. In S. M. Johnson & L. S. Greenberg (Eds.), *The heart of the matter: Perspectives on emotion in marital therapy* (p. 46-71). Brunner/Mazel.
- Langlois, J. H. & et al. (2000). Maxims or myths of beauty? A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 126(3), 390-423.
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28(4), 563-575.
- Li, T. & Chan, D. K. S. (2012). How anxious and avoidant attachment affect romantic relationship quality differently: A meta-analytic review. *European Journal of Social Psychology*, 42(4), 406-419.
- Linstone, H. A. & Turoff, M. (Eds.). (1975). *The Delphi method: Techniques and applications*. Addison-Wesley.
- Mahoney, A. (2010). Religion in families, 1999-2009: A relational spirituality framework. *Journal of Marriage and Family*, 72(4), 805-827.
- Mikulincer, M. & Shaver, P. R. (2016). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change* (2nd ed.). Guilford Press.
- Millikin, J. W. (2003). *Attachment injuries in romantic relationships: A phenomenological study* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Ottawa.
- Papalia, D. E., Olds, S. W. & Feldman, R. D. (2009). *A child's world: Infancy through adolescence* (11th ed.). McGraw-Hill.

- Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. Guilford Press.
- Pargament, K. I. & Mahoney, A. (2005). Sacred matters: Sanctification as a vital topic for the psychology of religion. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 15(3), 179-198.
- Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78.
- Simpson, J. A. & Rholes, W. S. (Eds.). (2017). *Attachment theory and close relationships: 25 years later*. New York: Guilford Press.
- Tidwell, M. C., Reis, H. T. & Shaver, P. R. (1996). Attachment, attractiveness, and social interaction: A diary study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(4), 729-745.
- West, M. L. & Sheldon-Keller, A. E. (1994). *Patterns of relating: An adult attachment perspective*. Guilford Press.

